

YENİ ASUR EMPERYALİZMİNİN BİR SONUCU OLARAK İSYANLAR

Koray TOPTAŞ*

ORCID: 0000-0003-0897-3918

Makale Bilgisi

Başvuru: 3 Ekim 2018

Kabul: 16 Kasım 2018

Article Info

Received: October 3, 2018

Accepted: November 16, 2018

Öz

Yeni Asur İmparatorluk evresi, Asur emperyalizminin zirveye ulaştığı ve Asur krallarının halkının refah ve huzuru için her türlü uygulamayı kendilerine meşru gördükleri bir dönemi kapsamaktadır. Asur İmparatorluğunun yayıldığı geniş coğrafyanın kontrol altında tutulması zarureti imparatorluk sınırları içerisinde çeşitli isyanların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu isyanlar genel olarak vassal (bağımlı) statüdeki krallıklar tarafından başlatılmıştır. Asur kralları bu isyanlar karşısında işgali kendilerine bir hak olarak görmüşler ve vassallık statüsünü ortadan kaldırarak isyan eden bölgeleri merkeze bağlı eyaletlere dönüştürmüşlerdir. İsyandar asiler açısından değerlendirildiğinde, Asur egemenliğine karşı gelme eylemi olarak görülmektedir. Vassallara ait yazılı materyalin eksikliği, isyanların ayrıntıları konusunda bilgileri sınırlamakta ve konuya açıklama getirmede sınırlılıklara neden olmaktadır. Bu çalışmada Asur

* Araş. Gör., Gazi Üniversitesi, koraytoptas@gazi.edu.tr

emperyalizmine karşı bir direnç olarak çıkan isyanların kraliyet yazıtlarına nasıl yansdığı değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: İsyân, Emperyalizm, Yeni Asur, Vassal Devletler.

Abstract

Rebellions as a Result of the Neo-Assyrian Imperialism

Phase of the Neo-Assyrian Empire, includes a period in which the Assyrian imperialism reached its peak and the Assyrian kings considered all kinds of practices legitimate for the prosperity and peace of their people. Necessity to control of the vast lands of the Assyrian Empire caused the emergence of various rebellions within the imperial borders. These rebellions were organized in general by kingdoms in vassal status. The Assyrian kings saw the occupation as a right in the face of these rebellions and transformed the rebellious regions into the central provinces by eliminating vassal status. When the rebellions were evaluated in terms of rebels, it was seen as an act against the Assyrian sovereignty. The lack of written material of the Vassals limits the information on the details of the rebellions and causes limitations in explaining the subject. In this study, how the rebellions which emerged as a resistance against the Assyrian imperialism are reflected in the royal inscriptions, will be evaluated.

Keywords: Rebellion, Imperialism, the Neo-Assyrian, Vassal States

Giriş

Arapça kökenli bir fiil olan isyan etmek; ayaklanmak, razı olmamak, kabullenmemek ve karşı gelmek anlamlarına gelmektedir.¹ Kavramsal tanım olarak da kişinin ferdiyetini, özgürlüğünü ortadan kaldıran koşullara boyun eğmeyerek başkaldırmasıdır.² Mevcut devlet kurumlarının dışında, idareyi ve kontrolü ele geçirmek için verilen mücadele olarak da tanımlanabilir.³

¹ *Türkçe Sözlük*, “İsyân etmek” (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 992; İlhan Ayverdi, “İsyân”, *Misalli Türkçe Sözlük*, (Ankara: 2006), 1458

² Hüseyin Karaman. “Nurettin Topçu’nun Felsefesinde ‘İsyân Ahlakı’”, *Muhafazakâr Düşünce*, (Ankara: 2009), 84

³ Sarah C. Melville, “Insurgency and Counterinsurgency in the Assyrian Empire during the Late Eighth Century BCE”, *Brill’s Companion to Insurgency and Terrorism in the Ancient Mediterranean*, edits, Timothy Howe – Lee L. Brice, (Leiden/Boston: 2016), 62-63

Yeni Asur emperyalist politikasına hizmet eden yazıtlar, isyancıyı düşman, küstah, korkak ve sadakatsiz kimse, olarak göstermektedir.⁴ Yeni Asur devri yazılı belgelerinde “isyān” kavramı için “sīhu”⁵ ve “bārtu”⁶ kelimelerinin kaydedildiği görülür. “İsyān etmek” anlamından ise genellikle “nabalkutu”⁷ kelimesi tercih edilmektedir. Buna ek olarak “düşmanlık etmek, itiraz etmek” anlamında kullanılan “nakāru”⁸ fiili de bazen “isyān etmek” eylemine karşılık gelmektedir. “İsyancı, asi, başkaldıran kimse” için “bārānū”⁹ ve “nabalkattānu”¹⁰ kelimeleri geçmektedir. Ayrıca “düşman” anlamına gelen “ayyābu/ayābu(ajābu)”¹¹ kelimesi de “isyancı, asi” anlamına sahiptir. Metinlerde bazı kalıp ifadeler de “isyān etmek” anlamında kullanılmıştır. Örneğin “tanrı Aššur’un boyunduruğunu atmak” anlamına gelen “is-lu-u GIŠ.ŠUDUN ^daš-šur”¹² ifadesinin “isyān etme” eylemini karşıladığı belgelerde açıktır. Aynı şekilde “büyük tanrılara verilen yemini unuttu” ifadesinin karşılığı olan “ma-mit DINGİR.MEŠ GAL.MEŠ e-tiq-ma”¹³ yazılışı da isyān eylemini anlatmaktadır.

Asur yıllıklardan Asur’a karşı düşmanlık etmenin de isyān olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılabilir. III. Tiglat-Pileser’e ait bir belgede Asur’a yemin eden Aşkelon Kralı Mītinti’nin düşmanca bir tavır

⁴ Mario Liverani, “The Ideology of the Assyrian Empire”. *Power and Propaganda*, Ed. M.T. Larsen, Mesopotamica, Copenhagen Studies in Assyriology, 7, (Copenhagen: 1979), 309-312

⁵ “isyān, isyān etmek” Bkz. CAD S 240; RINAP 3/1 no. 22: v 24; RINAP 3/1 23: v 16; RINAP 3/2 no. 146: o 8; RINAP 3/2 no. 147: o 4; RINAP 4 no. 1: i 82; RINAP 4 no. 33: l.e. 4; RIMA 3 A.0.103.1: i 40; SAA 2 6: o 133; SAA 2 8: o 20; SAA 2 8: r 3; SAA 10 112: r 13; SAA 16 130: o 6; SAA 17 75: 11; SAA 18 100: o 4.

⁶ Metinlerde genellikle Sumerce “HI.GAR” şeklinde görülür; CAD B 113; CDA 2000: 39; Bkz. RIMA 2 A.0.101.17: v 72; RIMA 3 A.0.103.1: i 40; RINAP 1 no. 35: i 21; RINAP 3/2 no. 146: o 4; RINAP 3/2 no. 147: o 4; RINAP 4 no. 1: i 82; SAA 2 6: o 145; SAA 5 33: r 15; SAA 5 33: r 13; SAA 8 45: o 8; SAA 8 57: o 7; SAA 8 103: o 11; SAA 15 124: o 9; SAA 16 60: o 8.

⁷ CAD N/I 11; RIMA 2 A.0.99.251.2010; RIMA 3 A.0.104.2010: 12; RIMA 2 A.0.101.17: iv 38; RIMA 2 A.0.101.18: 25; RIMA 2 A.0.101.19: 63; RIMA 2 A.0.101.22: 8; RIMA 3 A.0.102.1: 83; RIMA 3 A.0.102.2: i 29; RIMA 3 A.0.102.5: iv 1; RIMA 3 A.0.102.6: ii 10; RIMA 3 A.0.102.8: 9; RIMA 3 A.0.102.10: iv 24; RIMA 3 A.0.102.11: r 5; RIMA 3 A.0.103.1: iii 4; RIMA 3 A.0.103.2: iii 19; RINAP 1 no. 7: 12 RINAP 1 no. 36: 9; RINAP 1 no. 39: 20; RINAP 1 no. 41: 16; RINAP 3/1 17: iv 65; RINAP 4 no. 1: iv 36; RINAP 4 no. 2: iv 6; RINAP 4 no. 3: iv 8; RINAP 4 no. 4: iii 16; RINAP 4 no. 6: iii 29; RINAP 4 no. 33: o ii 8; SAA 1 172: r.e. 35; SAA 2 6: o 175; SAA 5 200: r 11; SAA 6 265: o 9; SAA 14 196: r 7; SAA 16 32: r 10; SAA 19 170: r.e. 16.

⁸ CAD N/I 159; “İsyān etmek” anlamında “ittikīri” Bkz. SAA 5 166: r 1

⁹ CAD B 109; Bkz. RINAP 3/1 1: 6; RINAP 3/2 no. 213: 6; RINAP 4 no. 1: ii 54; RINAP 4 no. 30: o 8; RINAP 4 no. 31: o 2’.

¹⁰ CAD N/I 9; Bkz. RINAP 4 no. 1: ii 54; RINAP 4 no. 30: o 8; RINAP 4 no. 31: o 2’, SAA 18 144: r 4; SAA 18 181: r 18; SAA 18 193: o 10

¹¹ CAD A/I 222; Bkz. RIMA 2 A.0.101.1: i 40; RIMA 3 A.0.102.30: 9.

¹² RINAP 4 no. 1: ii 67; “islū nūr ^dAššur ”

¹³ RIMA 2 A.0.99.2: 49-51.

takinması ve sonucunda Asur'un gazabıyla yüzleşmesine vurgu yapılır.¹⁴ Belgeden Aşkelon'un Asur'a tabi olduğu, ancak düşmanca davranarak imparatorluğun gözünde bir asi konumuna düştüğü görülmektedir. “İçlerinde (kalplerinde) günah eylemleri planlamak” manasında Akadca “*ik-[pu-du] gul-[lul-tu] ka-ra-su-un*”¹⁵ ifadesi Asur açısından isyanı ifade eden bir durumdur. Yine “*tanrı Aşşur'a karşı günah işleyen ülkeler (topraklar)*”¹⁶ anlamındaki “*KUR a-na^d aš-šur iḫ-tu-ú*” yazılışı da isyan eden bir bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bütün bunların yanında Asur boyunduruğunda bulunan bir krala ya da idareciye karşı yapılan isyan ve benzeri eylemler de Asur merkez idaresi tarafından kendisine yapılmış olarak değerlendiriliyordu. Nitekim II. Sargon'a ait bir belgede, Asur'a tabi olan Elippi kralı Dalta'ya karşı başlatılan isyan hareketini, II. Sargon Asur'a karşı bir başkaldırı olarak değerlendirmiş ve sefer düzenleyerek asileri ağır bir şekilde cezalandırmıştı.¹⁷

Asur İmparatorluğu'nun ulaştığı geniş sınırlar dikkate alındığında, bu denli geniş bir coğrafyada (Harita 1) Asur hâkimiyetini zayıflatmaya yönelik sorunların ortaya çıkması esasen anlaşılabilir bir durumdur. Geniş bir coğrafyada farklı etnik gruba mensup toplulukları yönetmek de Asur açısından çeşitli zorlukları beraberinde getirmekteydi. Bu bağlamda isyanlar uğraşılması gereken sorunların başında geliyordu. Asur imparatorluk tahtında oturan idareciler isyanlar konusunda önceden haberdar olmak amacıyla kâhinler görevlendirmişlerdir. Kralların isyanlar konusunda önceden haberdar olmak amacıyla kâhinleri aracılığıyla tanrılara danışmaları tedirginliklerinin bir göstergesi idi. Asarhaddon ve Asurbanipal'in Şamaş'a yönelttikleri sorular ve aldıkları cevaplar ilginç örnekler sunmaktadır.¹⁸ Mesela Asurbanipal'e ait bir kehanet metninde şu ifadeler yer almaktaydı:

*“Büyük efendi Şamaş, mükemmel tanrısallığınızla uygun bir şekilde kararlaştırdığınız ve onaylandığınız Asur kralı Asarhaddon'un oğlu Asurbanipal'e karşı ayaklanma ve isyan çıkacak mı? O (Asurbanipal) kim olduğunu görebilecek mi, Onu (isyanı) görecek mi? O, kim olduğunu duyabilecek mi, onu(isyanı) duyacak mı?”*¹⁹

¹⁴ RINAP 1 no. 21: 12' – 16'.

¹⁵ RINAP 1 no. 37: 16-17.

¹⁶ RINAP 4 no. 1, ii 25: 29.

¹⁷ Cyril John Gadd, “Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud”, *Iraq* 16, (1954), 178.

¹⁸ SAA 4 139; SAA 4 140; SAA 4 141; SAA 4 142; SAA 4 143; SAA 4 151; SAA 4 152; SAA 4 153; SAA 4 154; SAA 4 155; SAA 4 156; SAA 4 157; SAA 4 158; SAA 4 159; SAA 4 160; SAA 4 161; SAA 4 163; SAA 4 164; SAA 4 166; SAA 4 168; SAA 4 169; SAA 4 171; SAA 4 205; SAA 4 274; SAA 4 275

¹⁹ SAA 4 142: 22-r 1.

Yukarıdaki belge, Asur kralının isyan çıkma ihtimali karşısındaki tedirginliğini ortaya koymaktadır. Asurbanipal'in babası Asarhaddon ait bir kehanet metninde de isyan olup olmayacağı konusunda kâhinler aracılığıyla tanrılara sorular yöneltildiği görülmektedir. SAA 4 139 numaralı söz konusu mektupta kâhinler “*krala karşı isyan olacak mı?*” ve “*isyancıların kralın canına kastedecek mi?*” tarzında sorular sorulmakta ve bu sorulara cevap aranmaktadır. Bu tür sorulara cevap şeklinde anlaşılabilir bir belgede kâhin Nabû-ahhe-eriba²⁰ tarafından iletilen kehanet belgesinde geçen “*ayın (hilal şeklindeki) sağ ucu gökyüzünü delmiş gibi görünürse batı topraklarında isyan olacak*”²¹ ifadesi kralı uyarı niteliğinde idi.

Asur eyaletlerinden ve vassal (bağımlı) bölgelerden gelen raporlar ve mektuplarda kralı isyan tehditleri konusunda uyarmakta ya da isyan hareketlerini bildirmekteydi. Örneğin; Şamaş-bunaya, Nabu-nammir ve Babillilerden krala gönderilen ve bazı kısımları kırık olan bir mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Kalde bölgesinde meydana gelen bir isyan konusunda kral bilgilendirilmekteydi.²²

İsyanlar ve isyan korkusu, Yeni Asur devletindeki çeşitli politik uygulamalarda önemli bir konu olarak görülür. Neredeyse bütün Asur kralları olası isyan girişimlerine iktidarlarını korumaya yönelik tedbirler almışlardır. Herhalde caydırıcı olsun diye kraliyet yazıtlarında Asur'a karşı yapılmış isyanlarda imparatorluğun gücüne özellikle vurgu yapılmış, bu konuda başarılı askeri seferler dile getirilmiştir. Diğer taraftan bu metinler bastırılmayan isyanlar konusuna neredeyse hiç temas etmemişlerdir.²³

Yeni Asur Kraliyet Yazıtlarına Göre İsyanların Nedenleri

İsyanların sebeplerini hem Asur açısından hem de asiler açısından değerlendirmek gerekir. İsyan olaylarını içeren belgelerin Asur kraliyet ideolojisinin ürünleri olması sebebiyle değerlendirmelerde ciddi eksiklikler ortaya çıkmaktadır. İsyanın asiler açısından boyutunun değerlendirilmesinde bilgiler daha çok yoruma dayalıdır ve isyan olaylarının detayları konusunda yeterince netlik yoktur.

²⁰ Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde yaşamış bir kâhin. Bkz. PNA 2/2, 795.

²¹ SAA 8 57: 5-7

²² SAA 19 99; CTN 5 p. 74.

²³ Eckart Frahm, “Revolts in the Neo-Assyrian Period: A Preliminary ‘Discourse Analysis’”, *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East*, ed. J. Collins and J. Manning, (Leiden: Brill 2016), 88.

Radner Yeni Asur Devleti'nde isyanları 3 kategoriye ayırmaktadır:(1) Vassal yöneticilerin siyasal bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için girişimler. (2) İlhak edilen topraklardaki bağımsızlık hareketleri. (3) İmparatorluğun çekirdek alanında faaliyet gösteren gruplar tarafından güç kazanmaya çalışmaları sonucu çıkan isyanlar.²⁴

Asur açısından bakıldığında haracını ödememe, tanrıların yeminini unutmama, Asur kralının ve tanrı Aşşur'un boyunduruğunu üzerinden atma bir isyan göstergesi idi. Asur kralları bu eylemler karşısında, imparatorluk ordusunu asi krallıkların üzerine göndererek, onları en ağır şekilde cezalandırmaktan çekinmiyorlardı. Çünkü bu hakkın kendilerine tanrılar tarafından verildiğini iddia etmekteydiler. Ancak belgelerde önemli bir detay dikkat çekmektedir. İmparatorluğun felsefesi bakımından düşünüldüğünde kimi durumlarda herhangi bir isyan girişimi olmasa dahi Asur bir bölgeyi ilhak için isyanı bahane olarak kullandığı düşünülebilir. Bu bakımdan meydana gelen tüm isyanları gerçekte bar olan isyanlar olarak değerlendirmemek gerekir. Daha net bir şekilde ifade edilecek olursa, Asur'un hâkimiyetini güçlendirmek istediği bölgelerde isyan olduğu bahanesiyle kendisine müdahale için yasal dayanak oluşturduğu araştırmacılar tarafından tartışılan bir tezdir.

Demek ki kralların çıktıkları seferlerin mutlaka büyük fetih savaşları olması gerekmiyordu. Zaman zaman krallar, Asur toprağı olarak görülen bölgelerde imparatorluk hâkimiyetini yeniden göstermek ve kuvvetlendirmek maksadıyla askeri manevralara başvuruyorlardı.²⁵ Herhalde Yeni Asur kraliyet yazıtlarında isyan hareketlerinin gizlenmeden kayıtlara geçirilmiş olması bu anlayışı yansıtır olmalıdır. Hatta isyanların gizlenmesi bir kenara, kral ve kralın başarılarını övmek için tasarlanan metinlerde, kralın gücüne karşı isyanlar ve bunu izleyen askeri seferler popüler bir konuydu ve yazıtlar kralın bir isyanı bastırmasını, kralın hâkimiyetine vurgu yapacak şekilde sunmaktaydı.²⁶ Kraliyet yazıtlarında kaydedilen isyan eylemlerinin hepsini Asur'un işgal için ortaya attığı bahaneler olarak göstermek de yanlış olur. Elbette yazıtlarda geçen bazı isyanlar ise imparatorluğa karşı yürütülen gerçek muhalif hareketleri göstermekteydi. Kraliyet yazıtlarında isyanlar konusunda istihbarat sağlama kaygısı ve kehanet metinleri isyanların varlığını kanıtlamaktadır.

²⁴ Frahm, "Revolts in the Neo-Assyrian Period: A Preliminary 'Discourse Analysis'", 76.

²⁵ Lütfi Gürkan Gökçek, *Asurlular*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015),225; Okay Pekşen, "Asur Devlet Emperyalizminin Meşrulaştırılması Açısından Tanrı Aşşur'a İsyân Olgusu", *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, (Ankara: 2017), 358.

²⁶ Karen Radner, "Revolts In The Assyrian Empire: Succession Wars, Rebellions Against A False King And Independence Movements", *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East: In the Crucible of Empire*, eds. J. J. Collins & J. G. Manning, (Leiden: 2016), 54.

İsyanın vassal açısından değerlendirilmesi gereken bir boyutu bulunmaktadır. Bu bakımdan yüksek miktarda alınan vergiler, angarya, haraç gibi sömürgeci mantığa dayanan uygulamalar siyasal olarak bağımsızlık elde etme çabalarını doğurmuştur. Şiddete dönüş, yani isyan etme belki de siyasi ve ekonomik açıdan zayıf halka değişim için bir fırsat sunabilirdi.²⁷ Bu gibi sebepler dikkate alındığında vassal devletler Asur boyunduruğundan kurtulmak ve bağımsızlıklarını kazanmak için isyan etmiş olmalıydılar. Ancak vassaların bağımsızlıkları için mücadele vermeleri hususu asiler açısından haklı bir gerekçe olarak değerlendirilebileceğinden Asur krallarının yıllıklarına yansımamıştır. Bu noktada vassal devletlerin kendi yazılı verilerinin de olmaması bazı değerlendirmeleri sınırlamaktadır.

İsyanların bir de dış güçlerden yani Asur'un rakibi olan devletlerden kaynaklı birtakım sebepleri bulunmaktadır. Tevrat'ın verdiği bilgiler Asur'da çıkan ayaklanmalarda Mısır'ın rolüne işaret etmektedir. Tevrat'ta bu durum şöyle anlatılmaktadır:

*"Hizikya'ya söyleyin. Büyük kral, Asur Kralı diyor ki: 'Güvendiğin şey ne, neye güveniyorsun? Savaş tasarıların ve gücün olduğunu söylüyorsun, ama bunlar boş sözler. Kime güveniyorsun da bana karşı ayaklanıyorsun? İşte sen şu kırık kamış değneğe, Mısır'a güveniyorsun. Bu değnek kendisine yaslanan herkesin eline batar, deler. Firavun da kendisine güvenenler için böyledir.'"*²⁸

Asur kraliyet yazıtları da isyanlarda Mısır ve Urartu'nun parmağı işaret etmekteydi. Bu duruma en güzel örnek, II. Sargon döneminde meydana gelen Karkamış isyanında görülür. Kargamış kralı Pisiri Asur için önemli bir rakip haline gelen Mita'nın ve Urartu'nun kışkırtmaları sonucu isyan etmişti.²⁹ Asarhaddon döneminde de benzer bir durum görülmektedir. Tire kralı Mısır kralı Taharka'nın kışkırtmalarıyla Asur'a karşı isyan etmişti.³⁰ Asarhaddon bu isyanı şöyle aktarmaktadır:

*"Kampanyam sırasında, arkadaşı Taharka'ya (Etiyopya Kralı Tarqu) güvenen Tire kralı Ba'alu efendim tanrı Aşşur'un boyunduruğunu attı ve Hayatlarımı sürdüren yiyecek ve su kaynağını kestim."*³¹

²⁷ Claude E. Welch, *Anatomy of Rebellion*, (Albany: State Universty Press of New York, 1980), 2.

²⁸ 2. *Krallar* 18.19-25

²⁹ Mehmet Kurt "M.Ö. I. Bin yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", *Belleten*, Cilt LXX, Sayı 257, (Ankara: 2006), 11

³⁰ Karen Radner, "Hired Labour in the Neo-Assyrian Empire", *State Archives of Assyria Bulletin*, 6, (2007), 192; SAA 2, 5, iii 26'-28.

³¹ RINAP 4 no. 34: 13' - 14'

Belge de Tire'nin isyan ettiği ve bunun sonucunda ikmal yollarının Asur tarafından kapatıldığı belirtilmekte ancak herhangi bir müdahaleden söz edilmemektedir. Tire'nin akıbetini ise başka bir belgeden öğrenilmektedir. Belgenin çevirisi şu şekildedir:

“...Denizin ortasında bulunan Tire'yi fethettim (ve) Kush kralı Taharka'ya güvenen Kral Ba'alu'nun bütün şehirlerini (ve) servetini aldım (ve) (Aşağı) Mısır'ı, Yukarı Mısır'ı ve Kuş'u fethettim, onun kralı Taharka'yı, oklarla beş kez vurdum ve bütün topraklarına hükmettim.”³²

Asur krallarının seferlerinin bir noktaya yoğunlaşması da diğer bölgelerdeki toplulukların daha rahat hareket etmesine neden olmuş ve isyana zemin hazırlamıştı. Asur askeri seferlerinin güneye yoğunlaşması sırasında kuzeyde, kuzeyde yoğunlaşması sırasında ise güneyde isyanların ortaya çıkması oluşan yönetsel boşlukla açıklanabilir. Kilikya isyanları sırasında böyle bir durum söz konusudur. Asur kralı, Anadolu yerine doğu Akdeniz sahil ticareti nedeniyle Fenike, Suriye, Filistin ile Mısır cephelerine ağırlık vermiş ve bu sebeple Kilikya'ya yapılan askeri seferler azalmıştır. Bu da bölgeye yönelik Asur baskısının etkisini yitirmesi sonucunu doğurmuştur. Bölge üzerinde uzun vadeli plânları olan Urartu ile Frigler'in yerel güçleri kıskırtılmaları da eklenince, Kilikya'da Asur'a karşı ciddi isyanlar çıktığı görülmektedir.³³

Yeni Asur Kraliyet Yazıtlarında İsyandar

İsyandar, Yeni Asur krallarının yazıtlarında çok önemli bir yere sahiptir. Ancak belgeler detaylı bir şekilde incelendiğinde bu isyandar genellikle vassalların Asur kontrolüne karşı direnişii şeklinde ortaya çıkmaktaydı. (Tablo 1) Ancak Asur belgeleri durumu hep kendi açısından değerlendirmekte ve bu isyandarları tanrılara karşı işlenmiş suçlar olarak gösterme eğilimindedir.

Asur perspektifine göre birçok şey isyandar olarak değerlendirilmekteydi. Asur'a ödenmesi gereken haracın ödenmemesi isyandar olarak değerlendiriliyor ve metinlerde “haraçtan vazgeçmek” ifadesi isyandar etmek eylemiyle bir tutulduğu

³² RINAP 4 no. 60: 6b – 9b

³³ Mehmet Kurt, “Sanherib Dönemi Kilikya İsyandarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, Ankara, 2009, 192.

anlaşılmaktadır.³⁴ II. Aşşur-dan, Katmuḫu ülkesi kralı Kundibḫalê'nin kendisine haraç vermeyerek isyan ettiğini belirtmektedir.³⁵ Vassal devletlerin tanrı Aşşur'a ve Asur krallarına ettikleri yeminleri unutmaları da Asur açısından bir isyan sebebi olarak değerlendirilmekteydi. Asur, vassalların imparatorluğa sadakatlerini vassal antlaşmalar yoluyla sağlamaya çalışıyordu. Bu antlaşma metinlerinde "māmītu³⁶/tamū³⁷" ve "adū"³⁸ denilen yemin protokolü önemli bir yer tutmaktaydı. Bu uygulamalar Asur tarafı için genişleme ve emperyalizm amaçlarının bir aracı olarak kullanılıyorlardı.³⁹ Yemin antlaşma şartlarını garanti altına alma amacı taşıyordu ve ileride ortaya çıkabilecek bir ihlal durumunda Asur'a müdahale için tanrısal destek sağlıyordu. Vassal krallıkların sadakat yeminini ihlal etmesi, Asur'un vassal ülkeleri yıkıp ilhak etmesi için yasal dayanak sağlıyor ve yeni illerin oluşturulması yolunu açıyordu.⁴⁰

Asur kralları, yeminin bozulmasının isyan olarak değerlendirildiğini, yazıtlarında açıkça ifade etmişlerdi. II. Adad-nirari, Temannu şehri yöneticisi Muquru'nun Aramilere ve güçlü surlarına güvenerek tanrılara verdiği yemini unuttuğunu ve isyan ettiğini yıllıklarında anlatmaktadır.⁴¹ Belgede yer alan "büyük tanrılara verdiği yemini unuttu" ifadesi Asur kralına isyanı bastırmak için tanrısal bir destek sağlıyor ve isyanı bastırma sırasında kullanacağı orantısız gücü haklı çıkarmak için yasal meşru gerekçe sağlıyordu. III. Tiglat-pileser de Arpadlı Matī'il'in yeminini ihlal ederek isyan ettiğini ifade etmektedir.⁴² Asur emperyalist düşünce yapısına uygun olarak antlaşma yemini ihlâl eden ve Asurlulara ihanet etmekten suçlu olduğu düşünülen vassalar - yani Asur karşıtı direnişin liderleri- acımasız cezalar ile yüzleşmişlerdir.⁴³ II. Asurnasirpal kendisine karşı isyan eden Süru şehri

³⁴ Bustenay Oded, *War, Peace and Empire: Justification for War in Assyrian Royal Inscriptions*, (Wiesbaden: 1992), 97.

³⁵ RIMA 2 A.0.98.2: 17 - 22

³⁶ "Yemin" CAD M/I 189; Bkz. RIMA 2 A.0.99.2: 50.

³⁷ "Yemin etmek, yemin almak" CAD T 159; Bkz. RIMA 2 A.0.100.5: 25.

³⁸ "Sadakat antlaşması, yeminli antlaşma" CAD A/I 131; Sadakat antlaşmalarının en güzel örneği Asarhaddon'un oğlu Assurbanipal'in tahta çıkmasını garanti altına almak için devlet ileri gelenleri ve vassal devletlere imzalattığı metindir. Bkz. SAA 02 006.

³⁹ Bustenay Oded, *War, Peace and Empire: Justification for War in Assyrian Royal Inscriptions*, 93-94.

⁴⁰ Simo Parpola, "Assyria's Expansion in the Eighth and Seventh Centuries BCE and Its Long Term Repercussions in the West". *Symbiosis, Symbolism, and the Power of the Past: Canaan, Ancient Israel and their Neighbors from the Late Bronze Age through Roman Palaestina*. ed. W. G. Dever and S. Gitin, (Winona Lake, Indiana: 2003), 101.

⁴¹ RIMA 2 A.0.99.2: 49-51.

⁴² RINAP 1 35 i 21- i 23.

⁴³ John David Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *CAH III/1*, eds. John Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (United Kingdom: Cambridge University Press, 2008), 424.

yöneticisi Ahi-yababa'nın isyanı karşısında isyancıların bazılarını kazığa astığını, bazılarının derisini yüzerek duvarları onların derileriyle kapladığını, onun suçlu olan saray hadımlarının etlerini kestiğini ve kral Ahi-yababa'yı Ninive'ye getirerek derisini yüzdüğünü ve Ninive'nin duvarlarına astığını söylemektedir.⁴⁴ Benzer bir cezalandırma da II. Sargon döneminde görülmektedir. Asur kralının iktidarının ikinci yılında (MÖ 720) isyan eden Yau-bi'di de derisi yüzülerek cezalandırılmıştı.⁴⁵ Hatta Yau-bi'di'nin derisini yüzülme anı saray kabartmalarına da konu olmuştur (Çizim 1).

Asur kraliyet yazıtları isyanlar karşısında Asur'u haklı çıkarmak için sürekli bir ilahi dayanak oluşturma eğilimindedir. Asurbanipal'in sekizinci seferinin anlatıldığı metinde de Asur kralı sefere çıkmasını tanrı Aşşur karşı işlenen bir günaha bağlamaktadır. Kral, Tanrı Aşşur'a karşı günah işleyen ve isyan eden Elam Kralı Teumman üzerine sefere çıktığını belirtmektedir.⁴⁶ Asur kralı seferi sonunda asi Teumman'ın kafasını kestiğini belirtmektedir: *"Elam kralı Teumman'ın başını efendilerim, büyük tanrılar Aşşur ve Marduk'un huzurunda, (onun) ordusunun gözleri önünde (huzurunda) [kestim]"*⁴⁷ Asi Teumman'ın öldürülüşü rölyeflere de konu olmuştur. British Museum'da sergilenen rölyefte Til-Tuba Muharebesi (Ulai Nehri Savaşı) sırasında Teumman'ın kafasının kesilmesi tasvir edilmiştir.(Çizim 2).

İsyan karşısında verilen cezalar sadece öldürme ile sınırlı değildi. Arabistan kralı Uaite (Yauta) tanrılara olan yeminini çiğneyerek Asurbanipal'in kardeşi Şamaş-şuma-ukin'in isyanı sırasında Ona asker yardımında bulunarak Asur isyan etmişti. Asurbanipal bu isyan karşısında sefere çıkarak Arabistan halkının hepsini kılıcıyla kestiğini, onların evlerini ateşe verdiğini söylemektedir. İsyan eden Uaite ise Nabaite ülkesine kaçmıştır.⁴⁸ Asurbanipal'in yıllıklarında yer alan ve isyan eden Arapların kendi arasında geçen diyalog Asur'a isyan etmenin tanrılara ve Asur kralına karşı işlenmiş bir günah olduğunu göstermekte ve Asur'un isyan karşısında kullanacağı şiddet eylemlerine dayanak oluşturmaktadır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir:

⁴⁴ RIMA 2 A.0.101.1 90-93; Karen Radner, "High Visibility Punishment And Deterrent: Impalement In Assyrian Warfare And Legal Practice", *Zeitschrift Für Altorientalische Und Biblische Rechtsgeschichte* 21, (2015), 107-108.

⁴⁵ ARAB II no. 5, 55, 125; Eckart Frahm, "A Sculpted Slab with an Inscription of Sargon II Mentioning the Rebellion of Yau-bi'di of Hamath," *Altorientalische Forschungen*, 40/1, (2013), 46-47.

⁴⁶ RINAP 5 no. 3: iv 80 – v 4b; ARAB II no. 858, 859.

⁴⁷ RINAP 5 no. 3. V 94 – v 95; ARAB II no. 863

⁴⁸ RINAP 5 no. 3: vii 77 - viii 42; no. 4 viii 27 - viii 47; ARAB II no. 818, 819.

“Arabistan halkı sorular sordu, aralarından biri şöyle dedi: “Neden böyle bir kötülük Arabistan'a düştü?” (Ve cevap verdi) şöyle dedi: “Çünkü Aşşur'a ettiğimiz kutsal yemini tutmadık;(çünkü) Enlil'in kalbinin sevgilisi olan Asurbanipal'in (bize gösterdiği) nezaketine karşı günah işledik.”⁴⁹

Yine Asurbanipal'e ait bir belge Asur'a başkaldıranların en acımasız şekilde cezalandırıldığını göstermektedir. Asurbanipal, Şamaş-şuma-ukin isyanında yer alan insanların maruz kaldığı eylemler, Asur'un cezalandırma konusunda sınır tanımadığını gözler önüne sermektedir:

“Savaş arabaları, at arabaları tahtirevanları, cariyeleri, onun sarayının mallarını benim huzuruma getirdiler. Aşşur'a karşı edepsiz sözler eden ve onlara korku salan hükümdarlarına bana karşı kötü planlar yapan kaba ağızlı bu adamlara gelince onların dillerini kopardım ve onları tamamen alt ettim. “Hayatta kalanları da -benim olmama vesile olan babamın babası Sanherib'i öldürdükleri dev heykellerin yanında - Sanherib'in adak olsunlar diye öldürdüm. Onların bedenlerini (etlerini) parçaladım, köpeklere, domuzlara, kurtlara ve kartallar cennet kuşlarına göğün kuşlarına ve okyanusun balıklarına yedirdim.”⁵⁰

Asurbanipal'in isyancıların dillerini kestiğini söylemesi aslında tanrıya yeminini bozanlara verilen bir ceza olarak dikkat çekmektedir.⁵¹ İsyan edenlerin yüzleştikleri bir cezalandırma yöntemi de yurtlarından kopararak başka coğrafyalara sürgün edilmeleriydi. Sürgün ve göç politikası aynı zamanda isyancı toplumları caydırmak, merkeze yakın bölgelerde kontrol altında tutma amacı da taşıyordu.⁵² Sürgün ve göçler, isyan eden bölgelerin nüfuslarını ve politik olarak morallerini düşürdüğü için rakip güçleri zayıflatmaya da yardımcı olmuştur.⁵³ Ülkede oturanların büyük bir bölümünün göç ettirilmesi o bölgenin nüfus olarak da direnme gücünü azaltmaktır. İsyan eden topluluğun soylularının sürgün edilip rehine olarak tutulması, yerlerinde bırakılan yöneticileri vesayet altında tutmayı sağlamaktaydı. Sürgünde iken özellikle Asur sarayında eğitilmiş yeni bir

⁴⁹ RINAP 5 no. 11: ix 68 – ix 74; ARAB II no. 828

⁵⁰ ARAB II no. 795

⁵¹ Fabrice De Backer, “Cruelty and Military Reinements”, *Res Antiquae*, 6/1, (2009), 26.

⁵² Mark Altaweel, *The Imperial Landscape of Ashur: Settlement and Land Use in the Assyrian Heartland*, Heidelberg Studien zum Alten Orient 11. (Heidelberg: Orientverlag, 2008), 20

⁵³ Bustenay Oded, *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*. (Wiesbaden: 1979), 41-77

yönetici sınıfı meydana getirmek, yurtlarında kalan seçkinlerin yerini almaları da ayaklanma çıkması ihtimalini azaltmak için düşünülmüş bir uygulamaydı.⁵⁴ Asur kralları, aralarındaki anlaşmayı bozarak sadakatsizlik gösteren⁵⁵ Asur'a başkaldıran düşmanlarına karşı acımasızca davranıyor ve onları yurtlarından ayırmakta tereddüt etmiyordu. Asarhaddon'un isyan eden Sidon halkını yurtlarından kopararak Asur'a taşıması hem isyancıların gücünü kırmak ve isyancılara ağır bir ceza vermek istemesiyle hem de Asur'un ihtiyaç duyduğu insan gücü ihtiyacını karşılamak arzusuyla ilişkilendirilebilir. Belgenin tercümesi şöyledir:

“İkinci seferim benim üstünlüğümünden korkmayan (ve) benim ağızından çıkan kelimeleri dinlemeyen, dalgalı denizine güvenen ve Tanrı Aşşur'un boyunduruğunu atan Sidon kralı Abdi-Milküti üzerineydi. Denizin ortasında yer alan onun kalesi Sidon'u yıktım, duvarlarını ve evlerini bir sel gibi yarıdım, (onları) denizin içine attım; (hatta) ayakta duran yapıları görünmez yaptım. Sidon'un kralı Abdi-Milküti, silahlarımın karşısında, denizin ortasına kaçtı. Efendim Tanrım Aşşur'un emriyle, onu denizin ortasından bir balık gibi yakaladım ve kafasını kestim. Karısını, oğullarını, kızlarını, saray görevlilerini, gümüşünü, altınını, eşyalarını ve mallarını, değerli taşlarını, ketenden süslemeli giysilerini, sarayında bulunan büyük miktarlardaki değerli her şeyi taşıdım (ve) uzaktaki sayısız insanlarını, büyük miktarda öküz, koyun ve keçi (ve) eşekleri Asur'a taşıdım. Hatti (Suriye-Filistin) krallarını ve sahil kıyısını, onların hepsini topladım ve başka bir yerde bir şehir inşa ettim ve ona Kār-Asarhaddon adını verdim.”⁵⁶

Sonuç

Asur kraliyet yazıtları Asur'un emperyalist politikası altında yatan asıl sebebin savaşlar yoluyla elde edilen kazancın sürekliliğini sağlamak

⁵⁴ Pierre Bordreuil, Françoise Briquel-Chatonnet ve Cecele Michel, *Tarihin Başlangıçları Eski Yakınoğu Kültür ve Uygarlıkları*, Çev. L. Başaran, (İstanbul: 2015), 252; Angelika Berlejung, “The Assyrians in the West: Assyrianization, Colonialism, Indifference, or Development Policy?”, *Congress Volume Helsinki 2010*, Ed. Martti Nissinen, (Leiden • Boston: 2012), 25; William R. Gallagher, “Assyrian Deportation Propaganda”, *State Archives of Assyria Bulletin*, VIII 2, (1994), 57-65.

⁵⁵ V. Şamşı-Adad ile Babil kralı Marduk-zakir-şumi arasında yapılan anlaşmaya uymayan Babil kralı ve halkı sürgün ile cezalandırılmıştı. Bkz. SAA 2 1.

⁵⁶ RINAP 4 no. 6: ii 10- ii 25; RINAP 4 no. 1: ii 65 – 74.

olduğuna işaret eder. Dolayısıyla Asur kralları yaptıkları askeri seferleri meşrulaştırmak için bu tür yazıtları bir propaganda aracı olarak kullanmışlar ve olayı kendi bakış açısıyla sunarak gerçeği manipüle etmişlerdir. Gerçekte bir ayaklanma olmasa bile işgal ve ilhak etmek istediği topraklara girmek için bahane olarak kullanmışlardır. Bu gerekçeyle o bölgeye sefere çıkarak Asur'a başkaldırma planları yapanlara da gözdağı vermiş oluyordu. Asur yönetim anlayışına göre Asur egemenliğine girmiş bir toprak devredilemez olarak düşünülüyordu. Bu felsefe tahta sonradan çıkacak krallara toprakları koruma ve savunma görevini peşinen yüklüyor, böylece krallar muhalif hareketler karşısında acımasız seferlere çıkmakta tereddüt etmiyorlardı.

Elbette Asur gibi geniş sınırları olan bir imparatorlukta çıkan isyanların önemli bir kısmı gerçekte merkeze muhalefet eden gruplar tarafından planlanıyordu. Bu konudaki güvenilir bilgilere kraliyet mektupları arasında yer alan istihbarat raporları ve kehanet metinlerinde rastlanmaktadır. Bu metinlerde, kraliyet yazıtlarında pek de rastlanmayan isyanla ilgili kaygıların yer aldığı görülür. Özellikle kehanet metinlerinde bir isyan çıkması ihtimali karşısında Asur krallarının yaşadığı tedirginlik dikkati çeker. Bu belgelerin dışında kronikler ve eponim listeleri de isyanlara işaret etmektedir. Bu belgelerdeki isyan olaylarına yıllıklarda değinilmemesi, bu isyan hareketlerinin Asur adına olumsuz sonuçlar doğurduğu fikrini akla getirmektedir.

Yazıtlara ise Asur kralının büyük bir kahramanlık örneği göstererek bastırdığı isyan hareketlerinin yansıdığı görülmektedir. Elbette ki bu imparatorluk ideolojisinin Asur'u güçlü gösterme eğiliminin bir sonucu idi. Yazıtlar vassalların bağımsızlık hareketlerini tanrı Aşşur'a karşı suç ve günah işlemek şeklinde nitelendirmekte ve Asur krallarını kaosu ve isyanı ortadan kaldırmak için savaşı, huzur ve barışı tesis eden hayırsever ilahi bir varlık olarak yüceltmekteydi. Asur'un bütün çabalarına ve tehditlerine rağmen Asur topraklarında merkeze karşı çok sayıda isyan olduğu da bir gerçektir. Ele geçen belgelerin büyük bir çoğunluğu Asur perspektifini yansıtmaması ve isyanı asi açısından ortaya koyan belgelerin eksikliği sebebiyle konuyu isyan çıkarıcı ve planlayanlar açısından değerlendirmek zordur. Bu nedenle konuyla ilgili değerlendirmeler de makul yorumlardan öteye geçmez. Asur'un çıkarlarını korumak uğruna vassallara karşı uyguladığı siyasi ve ekonomik baskı elbette muhatapları tarafından nefretle karşılanmış ve bu nefret ilk fırsatta isyan olarak ortaya çıkmıştır. İsyana liderlik yapanların yani vassal kralların siyasi ve ekonomik hırsları da isyanları tetikleyen nedenlerden olmalıdır. Böyle bir siyasi ortamda Asur'un rakibi olan Mısır ve Urartu gibi düşman güçlerin mevcut durumu fırsat bilip, Asur'da iç karışıklık yaratmak için girişimde buldukları da aşikârdır.

Mevcut belge ve bilgiler Yeni Asur Dönemi'nde isyanların sıkça cereyan ettiğini ve bu isyanları bastırmak için Asur idaresinin çok acımasız davrandığını göstermektedir. Sebebi ne olursa olsun Asur'a karşı isyan etmenin bedeli vassallar açısından son derece ağırdı. Sürgün, vassal merkezlerin tahribi, kafa kesme, kazığa asma ve oturtma, yakma, derisini soyma gibi korkunç uygulamalar vassalları bekleyen cezalardı. Bu tür cezaların isyancılar ve onlara destek verenlerin zihninde derin izler bırakmayı amacı taşıyordu. Yeni Asur İmparatorluğu'nun isyanlara karşı uyguladığı bu acımasız tutum yine de beklenen etkiyi yaratmamış olmalı ki, 30 yıllık hâkimiyet süresi boyunca isyanların ardı arkası kesilmemiştir. Bu isyanlar direk olarak Asur hâkimiyetine zarar vermemiş gibi gözükse de, sürekli devam eden isyanlar imparatorluğu siyasi ve ekonomik açıdan yormuş ve Asur'un tarih sahnesinden çekilmesine dolaylı olarak zemin hazırlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Albenda, Pauline. *The Palace of Sargon, King of Assyria. Monumental Wall Reliefs at Dur Sharrukin, from original Drawings made at the Time of their Discovery in 1843- 1844 by Botta and Flandin*. (Editions Recherche sur les Civilisations, "synthese" no 22), Paris: 1986.
- Andreas Fuchs, A. and Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*. SAA 15, Helsinki: 2001.
- Ayverdi, İlhan. "İsyan". *Misalli Türkçe Sözlük*, Ankara: 2006.
- Barnett, Richard David, Erika Bleibtreu, and Geoffrey Turner. *Sculptures from the Southwest Palace of Sennacherib at Nineveh*. London: 1998.
- Berlejung, Angelika. "The Assyrians in the West: Assyrianization, Colonialism, Indifference, or Development Policy?". *Congress Volume Helsinki 2010*, ed. Martti Nissinen, (Leiden • Boston: 2012): 21-60.
- Bordreuil, Pierre, Françoise Briquel-Chatonnet ve Cecele Michel. *Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları*. çev. L. Başaran, İstanbul: 2015, 252.
- De Backer, Fabrice. "Cruelty and Military Reinements". *Res Antiquae* 6/1, (2009): 3-50
- Dietrich, Manfred. *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*. SAA 17, Helsinki: 2003.
- Frahm, Eckart. "Revolts in the Neo-Assyrian Period: A Preliminary 'Discourse Analysis'". *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East*. ed. J. Collins and J. Manning, (2016): 76-89.
- Gadd, Cyril John. "Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud". *Iraq* 16, (1954): 173-201.
- Gallagher, William R. "Assyrian Deportation Propaganda". *State Archives of Assyria Bulletin* VIII/2, (1994): 57-65

- Gökçek, Lütfi Gürkan. *Asurlular*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Grayson, Albert Kirk and Jamie Novotny. *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*. Part 1. The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/1, Winona Lake: 2012.
- Grayson, Albert Kirk and Jamie Novotny. *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*. Part 2 The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/2. Winona Lake: 2014.
- Grayson, Albert Kirk. *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. I (1114—859 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 2, Toronto: 1991.
- Grayson, Albert Kirk. *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. II (858—745 B.C)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 3, Toronto: 1996.
- Hawkins, John David. “The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia”. *CAH III/1*, eds. John Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (United Kingdom: Cambridge University Press, 2008): 372- 441.
- Hunger, Hermann. *Astrological Reports to Assyrian King*. SAA 8, Helsinki: 1992.
- Karaman, Hüseyin. “Nurettin Topçu’nun Felsefesinde ‘İsyah Ahlakı’”, *Muhafazakâr Düşünce*, (2009): 79-90.
- Kurt, Mehmet. “M.Ö. I. Bin yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi”. *Belleten Cilt LXX* Sayı 257, (2006): 1-23.
- Kurt, Mehmet. “Sanherib Dönemi Kilikya İsyahları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 28/46, (2009): 189-203.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2015.
- Kwasman, Theodore. *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Dated and Datable Texts*. SAA 6,Helsinki: 1991.
- Lanfranchi, Goivanni B. and Simo Parpola. *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*. SAA 5,Helsinki: 1990.
- Leichty, Erle. *The Royal Inscriptions of Asarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*. The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns. 2011.
- Liverani, Mario. “The Ideology of the Assyrian Empire”. *Power and Propaganda*, Ed. M.T. Larsen, Mesopotamica, Copenhagen Studies in Assyriology, 7, (Copenhagen: 1979), 297–317. 309-312
- Luckenbill, Daniel David, *Ancient Records of Assyria and Babylonia Volume 2: Historical Records of Assyria From Sargon to the End*. NewYork: 1927.
- Luukko, Mikko and Greta van Buylaere. *The Political Correspondence of Asarhaddon*. SAA 16,Helsinki: 2002.
- Luukko, Mikko. *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Nimrud*. SAA 19, Helsinki: 2012.

- Mattila, Raija. *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Asurbanipal through Sîn-šarru-iškun*. SAA 14, Helsinki: 2002.
- Melville, Sarah C. "Insurgency and Counterinsurgency in the Assyrian Empire during the Late Eighth Century BCE". *Brill's Companion to Insurgency and Terrorism in the Ancient Mediterranean*, eds, Timothy Howe – Lee L. Brice, (Leiden/Boston: 2016): 62-92.
- Oded, Bustenay. *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*. Wiesbaden: 1979.
- Oded, Bustenay. *War, Peace and Empire: Justification for War in Assyrian Royal Inscriptions*. Wiesbaden: 1992.
- Parker, Bradley J. *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001.
- Parpola Simo and Kazuko Watanabe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*. SAA 2, Helsinki: 1988.
- Parpola, Simo. "Assyria's Expansion in the Eighth and Seventh Centuries BCE and Its Long Term Repercussions in the West". *Symbiosis, Symbolism, and the Power of the Past: Canaan, Ancient Israel and their Neighbors from the Late Bronze Age through Roman Palaestina*. ed. W. G. Dever and S. Gitin, (Winona Lake, Indiana: 2003): 99-111.
- Parpola, Simo. *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars*. SAA 10, Helsinki: 1993.
- Parpola, Simo. *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*, SAA 1, Helsinki: 1987.
- Pekşen, Okay. "Asur Devlet Emperyalizminin Meşrulaştırılması Açısından Tanrı Aşşur'a İsyân Olgusu". *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları. (2017) 355-370.
- PNA: *Prosopography of the Neo-Assyria*
- Radner, Karen "Revolts In The Assyrian Empire: Succession Wars, Rebellions Against A False King And Independence Movements". *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East: In the Crucible of Empire*, eds. J. J. Collins & J. G. Manning, (Leiden: 2016), 41-54.
- Radner, Karen. "High Visibility Punishment And Deterrent: Impalement In Assyrian Warfare And Legal Practice", *Zeitschrift Für Altorientalische Und Biblische Rechtsgeschichte 21*. (2015): 103-128.
- Radner, Karen. "Hired Labour in the Neo-Assyrian Empire". *State Archives of Assyria Bulletin 6*, (2007): 185-226.
- Reynolds. Frances. *The Babylonian Correspondence of Asarhaddon and Letters to Asurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*. SAA 18, Helsinki: 2003.

- Saggs, Henry William Frederick. *The Nimrud Letters 1952*. Cuneiform Texts from Nimrud 5 (CTN 5), London: 2001.
- Starr, Ivan. *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*, SAA 4, Helsinki: 1990.
- Tadmor, Hayim and Shigeo Yamada. *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria*. The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1, Winona Lake: 2011.
- Türkçe Sözlük*, “İsyân etmek”. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Welch, Claude E. *Anatomy of Rebellion*. Albany: State Universty Press of New York, 1980.

KISALTMALAR

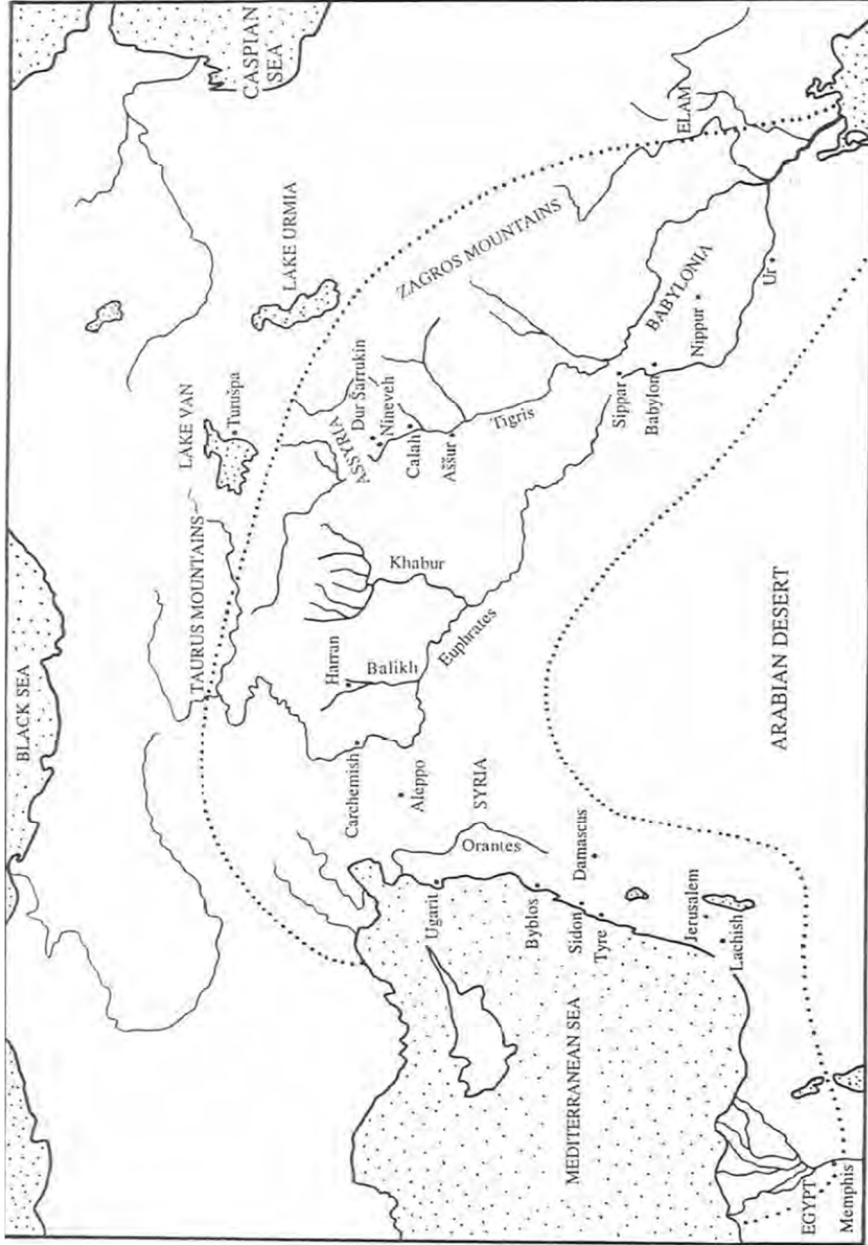
- ARAB: D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*.
- CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CDA: A Concise Dictionary of Akkadian.
- CTN: Cuneiform Texts from Nimrud.
- SAA: State Archives of Assyria.
- PNA: Prosopography of the Neo-Assyria.
- RIMA: Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Period.
- RINAP: Royal Inscription of the Neo-Assyrian Period.

Ekler

Tablo 1: Yeni Asur Kraliyet Yazıtlarında Yer Alan İsyanlar

Yıl	İsyancı Bölge ve Kral	Dönem	Belge
MÖ 934	Musru toprakları	II. Aşşur-dan	RIMA 3 A.0.104.1: 42 - 45
MÖ 934	Katmuşu kralı Kundibhalé	II. Aşşur-dan	RIMA 3 A.0.104.1: 33 - 41; RIMA 3 A.0.104.2: 17-22
MÖ 898	Hanigalbat'ta isyan. Temannu kralı Muquru	II. Adad-nirari	RIMA 2 A.0.99.2: 49-60
MÖ 882	Sūru Şehri (Önderlik eden Ahi-yababa)	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: i 75 - i 94
MÖ 882	Halziluha şehri yöneticisi Hulāya,	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: i 101b - i 114
MÖ 882	Nirbu ülkesi	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: i 105 - i 109; RIMA 2 A.0.101.17: ii 48b - ii 63b
MÖ 882	Amlattu, Bugu ve Ustu Şaburam, Ruzidak.	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.18: 30-33
MÖ 881	Dagara ve Zamua Ülkesi	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: ii 23 - ii 31b; RIMA 2 A.0.101.17: ii 77 ii 100
MÖ 879	Bīt-Zamāni isyanı	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: ii 118b - ii 125b; RIMA 2 A.0.101.17: iv 109 - iv 120;
MÖ 878	Laqū, Hīndānu ve Sūhu	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.1: iii 26b - iii 31b
?	Irbibu (x-hanu şehri yöneticisi)	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.21: 6- 9
?	Tille Şehri	II. Asurnasirpal	RIMA 2 A.0.101.22: 22: 8' - 13'
MÖ 833	Que kralı Katê	III. Salmanassar	RIMA 3 A.0.102.14 132-141b
?	Arpad kralı Atarumki ve Hatti kralları	III. Adad-nirari	RIMA 3 A.0.104.4: 4' - 10'; RIMA 3 A.0.104.5: 3 - 10; RIMA 3 A.0.104.2010: 11b - 13b
MÖ 742	Urartu kralı Sarduri,Bīt- Agusi'li Mati-ilu ile Meliddu (Melid) ülkesi kralı Sulumal, Gurgum ülkesi kralı Tarhulara, Kummuh ülkesi kralı Kuštaşpi,	III. Tiglat-Pileser	RINAP 1 no. 39: 20b - 22; no 41: 15b - 19b; 35: i 21' - i 123'
MÖ 735	Lusia Ülkesi	III. Tiglat-Pileser	RINAP 1 no. 36: 8-10
MÖ 733	Aşkelon Ülkesi kralı Mitinti	III. Tiglat-Pileser	RINAP 1 no. 21: 12' - 16';no. 22: 8'b - 12'
?	Kişesu'luBisihadirve Erinziaşu şehri	III. Tiglat-Pileser	RINAP 1 no. 07: 10b - 12
MÖ 725 -722	İsrail kralı Hoşea	V. Salmanassar	2 Krallar 17: 3-6
MÖ 720	Hamath kralı Yau-bi'di	II. Sargon	ARAB II no. 5, 55, 125
MÖ 719	Manna'da İsyan	II. Sargon	ARAB II no. 6
MÖ 718	Şinuhtu kralı Kiaakki	II. Sargon	ARAB II no. 7, 55, 92, 99, 118
MÖ 717	Karkamışlı Pisiri	II. Sargon	ARAB II no. 8, 118
MÖ 716	Manna ülkesinde isyan	II. Sargon	ARAB II no. 10; 56
MÖ 715?	Bīt-Sangibuti, Uriakki, Sikris, Şaparda ve Upparia,	II. Sargon	ARAB II no. 14
MÖ 714	Musasir kralı Urzana	II. Sargon	ARAB II no. 169, 170, 171, 172, 173.
MÖ 713	Pers Dağları'nda ve Yukarı Fırat bölgesinde isyan	II. Sargon	ARAB II no. 23
MÖ 713	Elippi'de isyan (Asur vassalı Dalta'ya karşı isyan)	II. Sargon	ARAB II no. 58; Gadd 1954: 178.
MÖ 712	Melid kralı Tarhunazi	II. Sargon	ARAB II no. 26, 60
MÖ 712	Aşdod kralı Azuri	II. Sargon	ARAB II no. 30, 62

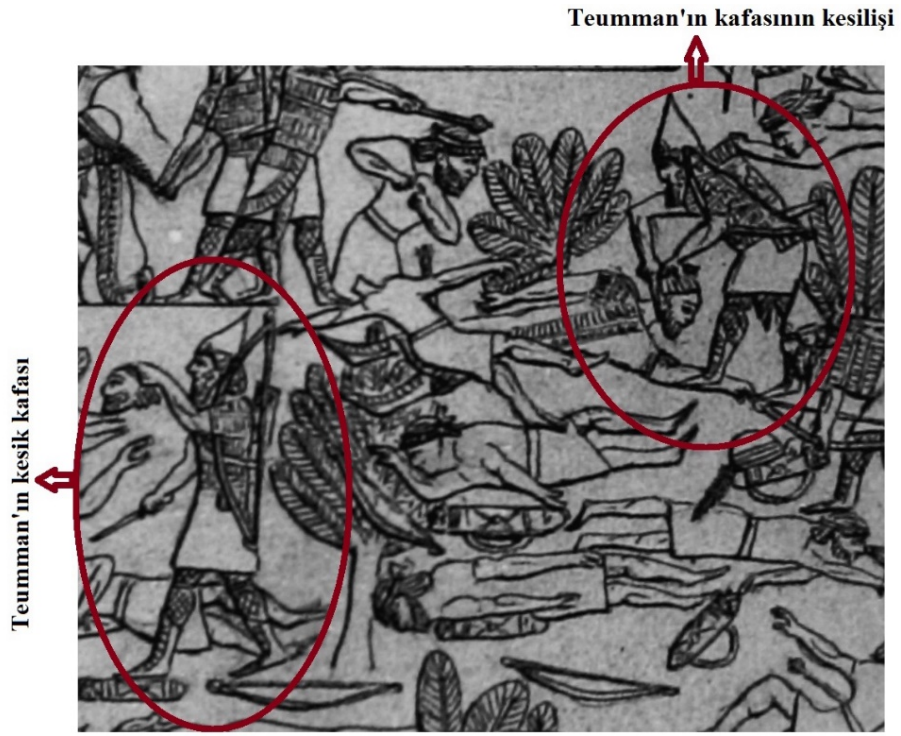
MÖ 711	Gurgum kralı Tarhulara	II. Sargon	ARAB II no. 79, 92
MÖ 711	Tarhulara'nın oğlu Mutallu isyanı	II. Sargon	ARAB II no. 29, 61,
MÖ 710	Babil (Kalde) kralı Merodah-Baladan	II. Sargon	ARAB II no. 66, 67
MÖ 708	Kummuhu kralı Mutallum	II. Sargon	ARAB II no. 27, 45, 64
MÖ 703	Babil'de Merodah-Baladan İsyanı	Sanherib	RINAP 3/1 no. 2: 5-13; no. 3: 5-13;no. 4: 5-11; no. 8: 5-11; no. 9: 5-6; no. 16: i 27 – i 37; no. 22: i 20 – i 27b
MÖ 701	Yahudi kralı Hizkiya önderliğindeki Filistin isyanı	Sanherib	RINAP 3 no. 4: 42-60; no. 15: iii 3 – iv 14'; no. 16: iii 40 – iv 37; no. 17: iii 5 – iii 81; no. 18: iii 15- iii 31; no. 22: ii 73 - iii 49; no. 23: ii 69 – iii 42; no. 140: r 6 – r 21
MÖ 696	Hilakku, Illubru, Ingirâ ve Tarzu şehirleri. İsyanı Illubru şehri yöneticisi Kirua liderlik etmekteydi.	Sanherib	RINAP 3 17: iv 61 – iv 86
MÖ 691	Babil kralı Sūzubu (Muşēzib-Marduk) isyanı (Elam destekli)	Sanherib	RINAP 3 no. 22: v 17 – vi 29 b;no. 23: v 9 – vi 30; no. 146: 1- 66; no. 147: 1-16
MÖ 679	Arzâ şehri	Asarhaddon	RINAP 4 no. 30: 17' – 18'
MÖ 673 veya 672	Nabû-zēr-kitti-lišir	Asarhaddon	RINAP 4 no. 30: 5' - 11' ; no. 31: 2-4
MÖ 671	Sidon kralı Abdi-Milkuti	Asarhaddon	RINAP 4 no. 1: ii 65 – 74; no. 6: ii 10-ii 25
MÖ 671	Tire kralı Ba'alu (Baal)	Asarhaddon	RINAP 4 no. 34: 13' – 14'
MÖ 667	Mısır'da İsyan	Asurbanipal	RINAP 5 no: iii 6 – iv 24'; no 3: i 48 – i 82b; no. 4: i 38 – i 86; no. 6: ii 4' - iii 16'; ARAB II no. 770, 771, 772, 773, 774, 775, 900, 901, 902, 906, 907
MÖ 667	Sais ve Menfis kralı Nikû, Pelusium şehri kralı Şarrulū-dāri, Pişaptu şehri kralı Pa-qruru, Tanis şehri kralı Puṭu-Bāsti, Teb şehri kralı Monthemhet, Mendes şehri kralı Pūiama ve Diğer Mısır kralları	Asurbanipal	RINAP 5 no. 11: i 90 - i 115; ARAB II no. 771, 772, 773, 774,844, 902, 903, 904, 905
MÖ 661	Tire kralı Ba'alu (Baal)	Asurbanipal	RINAP 3 no. 3: ii 38 – ii 62; no. 4: ii 12' – ii 33'; no. 7: iii 16' – iii 44' ARAB II no. 779
MÖ 653	Elam kralı Teumman isyanı	Asurbanipal	RINAP 5 no. 3: iv 68- vi 9; no. 4, iv 37'- vi 12; ARAB II no. 858, 859, 860, 861, 862, 863; SAA 03 031
MÖ 653?	Gambululu Dunanu	Asurbanipal	RINAP 5 no. 3: vi 10 – vi 78; no. 4: vi 13 – iv – vi 84; ARAB II no. 788, 865.
MÖ 652 -648	Babilde Šamaš-šum-ukin isyanı	Asurbanipal	RINAP 5 no. 3 vi 86 – vii 42; no. 4: vi 96 – vii 47; no. 6: vii 48' – viii 18' ARAB II no. 791, 792, 794, 795, 796, 797, 798, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082
MÖ 650-647?	Arabistan kralı Uaite (Yauta)	Asurbanipal	RINAP 5 no. 3: vii 77 – viii 42; no. 4 viii 27 - viii 47; ARAB II no. 817 818, 828, 829
MÖ 644 veya 643	Uşu ve Akku İsyanı	Asurbanipal	RINAP 5 no. 11: ix 115 - ix 128; ARAB II no. 830

Harita 1: Yeni Asur İmparatorluğu Sınırları (Parker, 2001: Fig. 1.1.)

Çizim 1: Hamath kralı Yau-bi'di'nin Canlı Canlı Derisini Yüzülmesi
(Albenda, 1986: pl. 78)

Çizim 2: Teumman'ın kafasının kesilmesi (Barnett - Bleibtreu - Turner, 1998: Pl. 296)